

O‘ZBEK RAQSI, BALETMEYSTER

Mumtozbeginm Turg‘unova

Xoreografiya jamoalar rahbari 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar; **Abduhamidov Akmal**

O‘z DSMI FMF “Xoreografiya” o‘qituvchisi

Anatatsiya: bu maqolada o‘zbek milliy raqsi hamda milliy raqsimizdaxoregrfning o‘rni raqslarni tashkillash, raqs tashillash jarayoni haqida judamashaqqatli mehnat, sa’y harakat, ijodiy izlanishlar hamda mazmunli nazariy bilimlar jamlangan

Kalit so‘zlar: raqs, sahna, marosim, raqs ansambli, mehnat, ijodiy izlanish.

O‘zbek raqsi XX asr davomida xalq orasida bayram va marosimlar bilan bog‘liq holda an’anaviy va zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan shakllarda yashab keldi. Xalq raqsi va sahnaviy raqs bir-birini to‘ldirgan hamda ta’sir ko‘rsatgan holda muayyan bosqichlarni bosib o‘tdi. o‘zbek raqs maktabi asoschilari Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg‘unboyeva va ulaming safdoshlari Isohor Oqilov, Roziya Karimova, Gavhar Rahimovalaming mashaqqatli mehnati, sa’y harakati, ijodiy izlanishlari natijasida tashkil qilingan «Bahor», «Shodlik», «Lazgi» raqs ansambllari butun jahonni lol qoldirib zabt etdi. Ular tarbiyalagan Qunduz Mirkarimova, Yulduz Ismatova, Ravshanoy Sharipova, Qodir Mo‘minov, Gavhar Matyoqubova va boshqa ko‘plab shogirdlari ustozlar an’anasiga qat’iy tayangan holda, ulaming ishlarini davom ettirib, raqs san’atining faoliyat doirasini kengaytirish orqali yanada boyishiga, professional darajaga yetishiga o‘z hissalarini qo‘shdilar. O‘zbek raqs sa’nati ta’limining yangicha uslublarini izlab topdilar. Musiqa va san’at maktablari, kollejlari, litseylari iqtidorli,

iste'dodli yoshlarning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish uchun xizmat qilgan bo'lsa, institutda minglab raqqosalar, baletmeysterlar, pedagoglar yetishib chiqib xalq xizmatiga safarbar qilindi. Istiqlol sharofati bilan umumxalq bayramlarining tiklanishi, turli ko'rik-tanlovlarning o'tkazilishi natijasida folklor janri rivojlandi. Katta maydon raqslari, bolalar raqslari vujudga keldi. Mahoratli, izlanuvchan, tashabbuskor baletmeysterlar tomonidan juda ko'plab professional va havaskor raqs ansambllari tashkil qilindi. O'zbek raqs san'ati badiiy ijodiyot taraqqiyotini harakatlantiruvchi kuchining bir bo'g'iniga aylandi. O'zbek raqs san'atini o'qitishda Farg'ona raqs maktabi asosida bosh, gavda, qo'l, barmoqlar, yelka uchun mashqlar bajariladi. Sahna nuqtalari, uning sxemasi tushuntiriladi. Aylanishlarning yengil ko'rinishlari bajariladi. Ita erkin, 7 ta qoi va 7 ta oyoq holatlari o'qitiladi. Holatlar o'z qoidasi bo'yicha o'zlashtirilganidan so'ng 5 qismdan iborat «Doira dars» harakatlari o'rgatiladi. So'ng, Buhoro va Xorazm maktablarini o'qitishga o'tiladi. Holatlar va harakatlardan foydalanib talabalar imkoniyatlarini inobatga olgan holda etyudlar sahnalashtiriladi. Raqsni inson yaratadi, o'zining hayotiy ehtiyoji uchun yaratadi, o'zining ko'tarilgan kayfiyati boshqalarga ham ta'sir qilishi uchun yaratadi. Ammo oddiy xalq ichidan chiqqan, butun hayotini shu sohaga bag'ishlagan, xalq raqslarini qaytadan ishlab, sayqal berib, yanada ko'rkamlashtirib, san'at darajasigacha yetkazuvchi, san'atni butun dunyoga tanituvchi, uni rivojlantiruvchi, yanada boyituvchi raqs san'ati ustalari bo'lib, ular -Baletmeysterlar deb ataladi. «Baletmeyster» so'zi - «Balet ustasi» degan ma'noni anglatadi. «Baletmeyster» baletda va raqsning boshqa har xil janrida ijod qiladi. Baletmeysterlik faoliyati to'rtta turga bo'linadi:

Baletmeyster- 1-yaratuvchi; 2-sahnalashtiruvchi 3-repetitor(mashq qildiruvchi) 4-pedagog *Baletmeyster* - yaratuvchi xoreografik asar yaratadi. Uni boshqa san'at turlarini yaratuvchi ijodkorlar ya'ni shoir, kompozitor, bastakor, rejissyor, rassom, yozuvchi, haykaltaroshlarga tenglashtirish mumkin. Faqatgina ulardan farqli tomoni shundaki, baletmeyster -yaratuvchi xoreografik obrazlar yaratadi. O'z tasavurlarini imo-ishora, raqs harakatalari, kiyim va taqinchoqlari orqali ifodalaydi. Tabiatdagi

jamiki ongli va ongsiz mavjudotlar baletmeyster-yaratuvchining tasavvuriga qarab xoreografik obraz bo'la oladi. Masalan: Sevishganlar, yovuz kishilar, hayvonot dunyosi, majnuntol, zilol buloq, kapalak, qushlar, gullar va hokazo. Bundan tashqari baletmeyster - yaratuvchi xoreografik asar yaratishi uchun hayotni chuqur va teran fikrlovchi, sinchkov, ziyrak, faylasuf va ruhshunos, nozik qalb egasi bo'lishi zarur. U raqsning matnini o'ylab topadi va amaliy qismiga ya'ni sahnalashtirishga ham ma'sul bo'ladi. Chunki u o'sha raqsning muallifi hisoblanadi *Baletmeyster-sahnalashtiruvchi* baletmeyster-yaratuvchi yaratgan xoreografik asami ijrochilarga sahnalashtiradi, o'rgatadi, agar ijrochi bu harakatlarni tezda o'zlashtira olmasa qayta-qayta ko'rsatib, tushuntirib berishi lozim. Baletmeyster - yaratuvchi bu asar orqali nimani ko'rsatib bermoqchi bo'lgan bo'lsa, baletmeyster-sahnalashtiruvchi o'z ish jarayonida buni to'liq his qilgan holda, ijrochilard to'la-to'kis namoyon etib berishi lozim. Baletmeyster-sahnalashtiruvchi eng awalo, raqsni yozishni bilishi muhim. Buning uchun sahnaning tuzilishi va shartli belgilarini o'zlashtirishi lozim. Raqsni yozganda tomoshabin tomonidan turib (ijrochining yuzi sahnaning oldiga qaragan holda) yozilsa, sahnalashtiruvchiga raqsni tahlil qilishga, butun raqsning chizmasini ko'rib turishga hamda sahna maydonidagi raqqos va raqqosalarning ijrolarini nazorat qilishga qulay imkon yaratiladi. Sahnalashtiruvchi ijrochilarga sahnaning tuzilishini ham o'rgatishi kerak. Baletmeysterlar raqsni sahnalashtirishda turli hil chizmalardan foydalanishi mumkin. Raqsning qanchalik qiziqarli chiqishi baletmeysterning fantaziyasiga bog'liq. *Baletmeyster-repetitorfmashq qildiruvchi*)ning vazifasi baletmeyster - yaratuvchi yaratgan va baletmeyster – sahnalashtiruvchi sahnalashtirgan raqsni ijrochilar bilan mashq qilishdan iborat bo'lib, ularning raqsdagi ijro mahoratini oshirishga qaratilgan bo'ladi. Yakka, ommaviy raqslar, ulardagi solist ijro etadigan qismlarini meyoriga yetkazib, yuqori saviyada ijro etishlarini ta'minlashdan iborat. Mashq qilish jarayonida yaratuvchi va sahnalashtiruvchi raqsni qanday o'rgatgan bo'lsa, biron joyiga o'z hohishicha o'zgartirish kiritmasligi kerak, lekin o'z fikrini bildirishi mumkin va o'zgartirish zarur bo'lgan holda baletmeyster - yaratuvchining

roziligi bilan amalga oshiriladi. Baletmeyster-repetitor (mashq qildiruvchi) ansambl tomonidan ijro etilib, repertuaridan joy olgan eng sara raqslami ham mashq qildiradi, zarur bo'lganda yangi ijrochilarni kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziyo.uz
2. www.uzwekipediya.uz
3. www.uzbekensiklopediyasi.uz